

Dromen over de arbeidsmarkt van de 21ste eeuw; PvdA-plannen die de middenklasse steunen

Wimar Bolhuis, september 2015

Het thema van de Politieke Ledenraad op 19 september 2015 is 'Goed werk en onze Verzorgingsstaat'. Wij, de leden van de PvdA, zijn op zoek naar nieuwe, goede ideeën voor de toekomst. En die zijn er gelukkig volop. Bijvoorbeeld, een toegesneden sociaal arbeidsbestel voor alle werkende Nederlanders, dus werknemers én zzp'ers, zoals beschreven door Paul Van der Heijden¹. Een inzet tot meer scholing, in het bijzonder van werklozen, en investeringen in infrastructuur om de werkgelegenheid te vergroten, zoals gedaan door Jaap de Koning.² Een invoering van dienstencheques om laaggeschoold werk goedkoper te maken, zoals Frank Vandenbroucke wegens succes in België bepleit.³ Een verhoging van het wettelijk jeugdminimumloon, zoals recent betoogd door Young and United en vorige week officieel door de Tweede Kamer aan onze regering opgedragen. En tot slot, als emancipatiemotor van ouders (bovenal moeders) met alle inkomens, een basisvoorziening van minstens drie dagen kinderopvang, zoals Wouter Bos voorstelde.⁴ Er zijn veel linkse denkers die dromen over een betere arbeidsmarkt, die meer mensen (goed) verschaft en iedereen die dat nodig heeft bescherming biedt. Er zullen altijd problemen blijven (ontstaan) die om een oplossing vragen. Ook anno 2015 zijn er problemen waarover de middenklasse zucht.

De arbeidsmarktuitdaging: Baanpolarisatie

Er zijn snel PvdA oplossingen nodig voor één van de grootste arbeidsmarktuitdagingen van de 21ste eeuw: *baanpolarisatie*. Dit betekent dat door de opkomende technologieën en ICT de ongelijke verdeling van inkomens en welvaart tussen de bovenkant en onderkant van de arbeidsmarkt toeneemt.⁵ Hoewel de opkomst van moderne technologieën en ICT enerzijds leidt tot een hogere productiviteit, meer werkgelegenheid en meer welvaart, wordt de (ongelijke) verdeling hiervan een toenemende bron van zorg. Het middensegment van de arbeidsmarkt – de middenklasse die de solidaire pijler van ons land is - staat al onder druk en deze druk zal vergroten. Zonder beleid lijkt Nederland naar een arbeidsmarkt te gaan met alleen een bovenkant en een onderkant: polarisatie. De werkgelegenheid voor het midden verdwijnt.⁶ Het gaat om salarisadministratie, magazijnlogistiek, bedrijfseconomische analyse, verzekeringsadministratie, klantenservice, de bankmedewerker, technisch controleur, de archiefmedewerker en dergelijke. De middenklasse, het hart van Nederland, wordt uit elkaar getrokken. Dit is slecht voor ons land. Niet alleen sociaal-maatschappelijk, maar ook economisch: landen met een sterke middenklasse doen het beter op het gebied van innovatie en welzijnsniveau.⁷ De PvdA, die als volkspartij streeft naar een onverdeelde samenleving, staat daarom de komende decennia voor een verbindingsopdracht.

Wat drijft deze baanpolarisatie? Technologisering en digitalisering. Machines kunnen steeds meer fysieke en routinematige taken overnemen (automatisering) of taken kunnen in het goedkopere buitenland worden uitgevoerd (offshoring). Dit wordt vooral gevoeld door middelbaar opgeleiden, die werkloos raken en daarna naar de onderkant van de arbeidsmarkt vallen. Het goede nieuws is dat de werkgelegenheid aan de onderkant in de toekomst blijft groeien. Alleen neemt de hoeveelheid mensen die dit werk kunnen en willen doen ook toe, deels doordat de werkgelegenheid voor middelbaar opgeleiden verdwijnt. Daardoor blijven de lonen aan de onderkant laag of zullen ze zelfs dalen. Aan de bovenkant van de arbeidsmarkt groeit de vraag van werkgevers ook, maar nu zo snel dat de groei het toenemend aanbod van hoogopgeleide mensen juist overtreft. Door technologisering en digitalisering zijn voor steeds meer organisaties arbeidskrachten met analytische en interactieve vaardigheden essentieel. Daardoor stijgen de lonen aan de bovenkant van de arbeidsmarkt (hbo en hoger) nu al harder en dit zal verder versnellen.

Kortom: technologisering en digitalisering laat per saldo de werkgelegenheid groeien - gelukkig, in plaats van de populaire verdwijningstheorie van Asscher - maar tegelijkertijd zal de ongelijkheid qua inkomens en (arbeidsmarkt)kansen tussen hoogopgeleid en lager- en middelbaar opgeleid toenemen. De Opleidingskloof, die nu al groot is⁸, en de groeiende Digitaliseringskloof versterken elkaar.

Hoe steunen we de zuchtende middenklasse?

Onderzoekers stellen dat (overheids)beleid ertoe kan bijdragen dat een deel van de middelbaar opgeleiden wiens werkgelegenheid onder druk komt te staan de stap naar de bovenkant kan maken. Er zijn een aantal aanknopingspunten:⁹

1. Het vergroten van de inzetbaarheid van 500.000 mensen zonder beroepsopleiding of met een lagere beroepsopleiding door ten minste een mbo4 of een hbo-opleiding af te ronden. Vooral mbo'ers, havo'ers en vwo'ers werken in de beroepen met weinig toekomstperspectief (zeer routinematig) en lonen die onder druk staan (dit geldt ook voor mbo techniek);
2. Het vergroten van de inzetbaarheid van ouderen. Oudere werknemers werken vaker in beroepen met weinig toekomstperspectief en blijven daar ook werken. In beroepen met weinig jonge instroom daalt de werkgelegenheid en is het aandeel routinematig werk hoger. Door het aanpakken van cultuur en instituties moet worden ingezet op mobiliteit en op (om)scholing op latere leeftijd;
3. Er moet meer aandacht komen voor analytische en interactieve vaardigheden in het onderwijsstelsel. Investerings in dit type kennis en vaardigheden lijken nuttig voor een succesvolle aansluiting van onderwijs op arbeidsmarkt. Het grootste rendement wordt behaald als deze investeringen al op vroege leeftijd plaatsvinden en gevolgd worden door investeringen op latere leeftijd, om te voorkomen dat positieve effecten op termijn verdwijnen;
4. Er moet meer ingezet worden op interventies om te voorkomen dat mensen uitvallen uit het hoger onderwijs, aangezien dit kosteneffectief blijkt te zijn. Ook interventies gericht op het verbeteren van de studiekeuze kunnen ervoor zorgen dat leerlingen een kansrijkere studie kiezen;

5. Er liggen kansen aan de bovenkant en onderkant van de arbeidsmarkt. De snelst groeiende beroepen bevinden zich vooral in de zakelijke dienstverlening, het zorg en het onderwijs. Wel hebben deze groeiende beroepen (ook aan de onderkant) een groter aandeel interactieve taken.

10 PvdA-plannen voor de arbeidsmarkt van de 21ste eeuw

Voor het probleem van baanpolarisatie en de daaruit volgende ongelijkheid zijn verschillende beleidsopties mogelijk. Hieronder noteer ik 10 beleidswensen voor een ‘nieuwe’ PvdA. Deze zijn een greep uit de ideeën van de schrijvers genoemd in de inleiding en uit mijn [Positief Pamflet](#) van enkele maanden terug:

1. Alle werknemers krijgen een *scholingsrecht* en alle werkgevers een *opleidingsplicht*. Hiertoe spaart men een persoonlijk scholingsbudget uit een percentage van de loonsom, waarbij het budget bij een baanverandering wordt overgedragen naar de nieuwe werkgever. Een werknemer zal in principe elke drie jaar in overleg met de (nieuwe) werkgever bijscholen, waarvoor de werkgever werktijd beschikbaar maakt. Voor zelfstandigen, die nu significant minder investeren in opleiding dan werknemers, komt er eenzelfde verplichte spaarregeling via de fiscus. Opname kan enkel bij bewijs van werkgerelateerde scholing.
2. Ouderen (en jongeren) worden beter ondersteund in hun ‘tweede carrière’ na de kinderen en het doorwerken tot de stijgende AOW-leeftijd. Daarom komt er een ‘*dubbel*’ *leerrecht*. Mensen krijgen recht op wettelijk collegegeld en studiefinanciering voor zowel de eerste fase van hun carrière (‘jonge leerrechten’) als voor de tweede fase van hun carrière (‘oude leerrechten’). Door de oude leerrechten op de helft van de loopbaan kan de productiviteit verhoogd worden en indien gewenst de loopbaan bijgestuurd, waardoor het negatieve verwachtingen- en eisenpatroon van werkgevers ten aanzien van oudere werkenden verandert. Een ‘scholingssabbatical’ gaat normaal worden.
3. Tegelijkertijd wordt *functie afbouw* met salarisverlaging op latere leeftijd bespreekbaar, omdat dit stimuleert tot arbeidsparticipatie, mobiliteit en omscholing. Daarbij zullen de huidige loongebouwen moeten veranderen door de sterk gestegen en verder doorstijgende levensverwachting (en AOW-leeftijd).
4. Het mbo en de havo worden samengevoegd en de *selectiecriteria en (profiel)keuzemomenten* zover mogelijk naar achter geschoven. Hierdoor worden leerlingen breed opgeleid en kunnen ze op een zo volwassen mogelijke leeftijd hun toekomstkeuzes maken, waardoor er achteraf minder spijt ontstaat door een gemakzuchtige jeugd. Daarbij wordt de beroepskeuzevoorlichting – vooral ten aanzien van de arbeidsmarktkansen – verbeterd.
5. Mensen die zijn uitgevallen uit school, moeten op volwassen leeftijd een tweede kans krijgen met gemeentelijke subsidie hun opleiding alsnog af te maken. Bij dit *tweede-kans-principe* hoort wel dat de subsidie wordt terugbetaald na (beter betaalde) werkherleving. Daarbij moeten kinderen van ouders uit lage sociaaleconomische groepen de mogelijkheden behouden om te ‘stapelen’ en omwegen te maken in hun leertraject. Er komt stapelvoorlichting waarbij iedereen die een opleiding verder wil een begeleider krijgt. Zo kunnen ‘late’ leerlingen beter vooruit.

6. De overheid pakt haar traditionele, ondersteunende rol en gaat werklozen (weer) *individuele scholing aanbieden* voor de groeiende sectoren onderwijs, financiële dienstverlening en (in de toekomst weer) zorg, met speciale aandacht voor technologisering en digitalisering. ICT zal steeds vaker en breder worden ingezet om knelpunten in onze economie en maatschappij op te lossen. De vernieuwingen in mobiele communicatie, transport, dataopslag en dergelijke volgen elkaar op.
7. Er komt *één toegesneden sociaal arbeidsmarktbestel* voor alle werkende Nederlanders, waardoor iedereen die arbeid verricht een basisniveau heeft van arbeidsrechtelijke bescherming, sociale zekerheid en pensioenopbouw, met ruimte voor extra maatwerk. Dit biedt een oplossing voor het feit dat (kwetsbare) mensen steeds vaker wisselen tussen werknemerschap en zzp'schap. Tegelijkertijd zal het juridische en fiscale speelveld tussen werknemers en zzp'ers gelijk worden, rekening houdend met de karakteristieke risico's van ondernemerschap.
8. Er komt een *basisvoorziening kinderopvang* voor werkende én niet-werkende ouders, waarbij kinderen *vanaf 2 jaar naar school* gaan. Dit emancipeert alle ouders. Vooral ouders met een lagere- en middelbare opleiding maken nu weinig gebruik van de kinderopvang; ze stoppen of gaan veel minder werken, waardoor ongelijkheid toeneemt. Daarbij krijgen hun kinderen straks (spelenderwijs) les in analytische en interactieve vaardigheden en ICT, waardoor de sociaaleconomische opleidingsverschillen afnemen. Een hele generatie, niet alleen van hoogopgeleide ouders, krijgt de handvatten om zich vooruit te werken in een dynamische en innoverende samenleving. Weliswaar moet geïnvesteerd worden in de (hoeveelheid) begeleiders, maar de intellectuele en sociale capaciteiten van onze toekomstige beroepsbevolking zal sterk toenemen.
9. Het *wettelijk minimumjeugdloon* wordt verhoogd, zodat volwassen gelijk beloond worden op Wml-niveau. Deze verhoging vermindert tevens de huidige verdringing van uitkeringsgerechtigden door goedkopere jongeren op arbeidsmarkt. Tegelijkertijd komt er een *vast minimumuurloon* in plaats van het huidige minimumweekloon, omdat een uurloon beter aansluit bij (de handhaving op de) de moderne arbeidsmarkt vol deeltijders en zelfstandigen.
10. De invoering van *dienstencheques* zoals in België, om laagbetaald (wit) werk aantrekkelijker te maken voor huishoudens. De overheid verzorgt een belastingvoordeel voor de ontvangers van de dienstencheques, waardoor de werkgeverskosten maximaal 10 euro per uur zijn maar de ontvangers een goed loon ontvangen. Ontvangers van dienstenscheques zijn daarbij automatisch verzekerd tegen arbeidsongevallen en hebben recht op een financiële vergoeding bij zwangerschap.

Tot slot; energie in oplossingen voor de middenklasse

Deze 10 ideeën zijn bedoeld om discussie binnen de PvdA aan te wakkeren. Ze passen in het thema '*Goed werk en onze Verzorgingsstaat*' van de komende politieke ledenraad. Maar het belangrijkste van de plannen is dat ze de middenklasse van Nederland ondersteunen. De middenklasse zucht. Niet alleen omdat hun werk onder druk staat. De middenklasse zucht ook om alle politieke energie die wordt verspild aan randzaken in plaats van ingezet voor de oplossing van hun problemen. Daar ligt de uitdaging én een grote kans voor de PvdA.

Noten

- ¹ Paul F. Van der Heijden (2015). Een arbeidsbestel voor alle werkende Nederlanders. *Boekessay: Over de toekomst van het arbeidsbestel*.
- ² Jaap de Koning (2015). Armoede kan je bestrijden, werkloosheid nauwelijks. *Socialisme & Democratie*, 72 (1), 26-31.
- ³ Frank Vandenbroucke (2015). Dienstencheques: een vraagstuk van erkenning. *Socialisme & Democratie*, 72 (1), 32-41.
- ⁴ In 2006 was overigens ook Mark Rutte, toen lijsttrekker van de VVD, van mening dat er gratis kinderopvang moest komen (voor werkende ouders). Werkgevers moesten daaraan meebetalen, de ouders niet.
- ⁵ Wiljan van den Berge & Bas ter Weel (2015). Baanpolarisatie in Nederland. *CPB Policy Brief 2015/13*.
- ⁶ Peter de Waard (2015). Middenklasse dreigt te verdwijnen. *Column Volkskrant 20 juni 2015*.
- ⁷ ABN Economisch Bureau (2014). Kwetsbare middenklasse; De middenklasse op de mondiale snelweg.
- ⁸ Mark Bovens (2014). Gescheiden werelden; een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland. *Rapport SCP en WRR*.
- ⁹ Grotendeels gebaseerd op Bas ter Weel (2015). Baanpolarisatie in Nederland. *Column ESB Online 7 september 2015*.